

Tudós fórum

MŰVÉSZET

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Bemutatjuk a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát

Az összeállítást Sipos Júlia készítette

A rehabilitációs folyamat során az MTA az 1949-ben kizárt területek, az irodalom és a művészetek jeles képviselői számára 1992-ben megalapította a **Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát**, amely az MTA *társult* intézménye, de külön alapszabállyal rendelkező, *önálló szervezet*.

1. TÉTEL

A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia elnöke, **Dobszay László** posztjáról 2011. április 20-án lemondott, de még 2011. március 23-án kerestük meg azzal, hogy segítsen bemutatni olvasóinknak a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát.

Másutt is létezik a világon ilyen testület, és nálunk is hagyománya van, maga Kodály Zoltán is az MTA elnöke volt három évig. Ön hogyan látja a tudomány és a művészetek kapcsolatát, miben látja ennek lényegét?

„Nemcsak a tudomány különféle ágai tartoznak össze, és mindegyik megsínyli, ha túlságosan bezárkózik szakmája szűk körébe, hanem a tudomány és művészet sem lehet egymás nélkül” – mondta Kodály Zoltán

az MTA 1948-as ünnepélyes közgyűlésének megnyitójában. Célszerű ezen eszmét úgy kifejteni, hogy előbb annak az MTA-n belül elhelyezkedő szervezetét, rövid történetét, célját, jellegét, tevékenységét írjuk le, s azután térünk át az elvi megfontolásokra.

Széchenyi Akadémiáján – a kor viszonyai között érthető módon – még szinte elválaszthatatlanul érintkezett, olykor összemosódott a magyar nyelv ápolásának, az irodalomnak, a tudományoknak és művészeteknek célja, működése. Csak a 19. század végén kezdett önálló alosztályként elkülönülni az MTA-n belül a művészetek világa.

Az MTA 1949-es feloszlatakor csak néhány jeles művész maradt az Akadémia tagja, ők is inkább tudományos, mint művészeti tevékenységükre tekintettel. Az irodalmi, művészeti alosztályt törölték az MTA egységei közül. Az 1990-es újjraalakulás után az Akadémia akkori elnöke, Kosáry Domokos a rehabilitációs folyamat részeként kezelte, és 1990 nyarától fogva a szervezeti keret megtalálásán fáradozott. Megbeszélésein részben az állami szerveket győzte meg a művészetek akadémiai képviselőiték fontosságá-

gáról, részben a legkülönbébb politikai és művészi irányt képviselő művészekkel vizsgálta meg az újjáépítés legjobb módját. Hangsúlyozom, az előzetes megbeszélések résztvevői összetétele világossá teszi, hogy a cél a művészetek *egyetemes* megjelentetése volt. A megalakult Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia (SZIMA) később is tartózkodott mindenféle politikai, különösen pártpolitikai elkötelezettségtől. Ennyiben hű maradt Kodály ideájához is: „ápolnunk kell az egységben rejlő erőt, mind a magunk szakmája, mind az egész Akadémia érdekében”; és azután: „a tudomány, művészet nem szolgálhat senkinek. Önmagáért való. Nem lehet sem *ancilla theologiae*, a teológia szolgálóleánya (a fordítás tőlem), sem *meretrix politicae*, a politika kurvája.”

1991 végére eldőlt, hogy a művészeteket az MTA nem önálló alosztályban fogadja be, hanem társult tagságot, mintegy tagozati státust ad nekik, vállalva az Akadémia alapító és védelmező szerepét, megőrizve azonban a művészeti akadémia önállóságát. Ebben az értelemben kérte fel az MTA 1991. decemberi rendkívüli gyűlésén a szervező bizottságot. A terv az volt, hogy az 1992. májusi rendes közgyűlésen megtörténik a művészeti akadémia hivatalos megalakítása. A Kosáry által felkért munkálkodó alapító tagok nagy része abban a tudatban dolgozott, hogy a cél egy *egységes* akadémiai szervezet létrejötte. Az alapító tagok névsora mások mellett például: Bartha László, Cseres Tibor, Domokos Mátyás, Jovánovics György, Jókai Anna, Juhász Ferenc, Konrád György, Lakatos István, Lator László, Lossonczy Tamás, Nemes Nagy Ágnes, Polgár Rózsa, Soproni József, Szabó István volt. Az MTA-val összekötő szerepre Ujfalussy Józsefet és Ritoók Zsigmondot kérte fel az elnök. A művészeti akadémia

(Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia néven; rövidítése: SZIMA) megalakítását az MTA 1992. májusi közgyűlése mondta ki.

A SZIMA kultúrateremtő, -bemutató, -terjesztő funkciót tölt be, amikor a tagok művészi produktumait megjeleníti (kiállítások, hangversenyek), egyéb nyilvános előadásokat tart (például: megemlékezés Szabó Magda születésnapján; 75 éves tagjaink ünneplése egyes műveik bemutatásával). Székfoglaló előadásokat, szakosztályi (irodalom, képzőművészet, film és színház, zene, építőművészet) vagy szakosztályközi rendezvényeket mutat be (*Csoport és egyén a 20. század magyar művészetében*, Bartók-évforduló: új művek és Bartók tételek szembesítése, a Haydn- és a Radnóti-évforduló, mindkettő elsősorban az ifjúságnak, a Széchenyi-serlegbeszédék hagyományának felújítása. Első alkalommal Freund Tamás beszédével és a kéziratár Széchenyi-relikviáinak vetítettképes bemutatásával, magyar–szlovák közös zeneszerzői est, kétnapos nemzetközi konferencia a városépítészeti hagyományok kutatásáról, védelméről, gondozásáról stb.). 2009-ben huszonnyolc ilyen rendezvényt tartottunk, részben a megfelelő „széptudományi” osztályokkal közösen. Az Akadémia fontos könyvkiadványokkal, művészeti gyűjteménnyel dicsekedhet, aktívan kapcsolódott az MTA egyes ünnepeéhez.

Mit gondol arról, miért fontos a művészek számára, hogy tagjai lehetnek ennek a testületnek, hiszen számos elismerés áll a rendelkezésükre saját hivatásuk területén, mégis népszerű ez az intézmény. Mi lehet Ön szerint ennek a magyarázata?

Ismét Kodály szerint: „Bach Sebestyén partitúrái éppúgy remekei a szinte matematikai tiszta koncepciónak, mint az érzés kifejezés-

nek.” Valóban, a nagy alkotóművészek, költők, képzőművészek, építészek, zeneszerzők műve egy levezetéshez, esettanulmányhoz, szintézishez hasonlítható. Igen tanulságos e tekintetben, amit Sztravinszkij az alkotás mechanizmusáról mond. E nagyok – ki-ki a saját módján – gondolkodtak, írtak, beszéltek saját művészetük dolgairól, de a szellemi élet más területeiről is. De ez nem történhet sarkatlan módra, zavaros félértesülések alapján, hanem pallérozott, mélységre törekvő, az önállóságot a tényekkel állandóan összemérő gondolkodás- és kifejezési készséget kíván.

A művésznek kapcsolatot kell teremtenie társaival is, elődeivel is. Egy hagyomány örököseként kell önmagára tekintenie. Ebben támaszkodnia kell az adott ágazat történetének, esztétikájának, ábrázolási eszközeinek megismerésére, és olyan további analitikus teljesítményekre, melyeket a tudomány szolgáltat számára. Amikor pedig túllép saját művészeti ágán, akkor a tudomány mind tényekkel, mind elmecsiszolással, de legfőképpen azonban az óvatosság tanítómestereként épülhet be egyéniségébe.

Ez különösen fontos ma, amikor az irracionális szinte modorossággá lett a „modern” művészek széles körében. Divat vált abból, hogy a beszélő művészek pusztán és ellenőrizetlen megérzésekre támaszkodnak, úgy tesznek, mintha a feltoluló gondolatok tömege akadályozná őket a világos beszédben, holott csak mélyértelműeknek akarnak látszani, gondolat- és kifejezésviláguk pedig csiszolatlan. Ők a tudománytól megtanulhatják a szabatoságot, az önkontrollt, a gondolatátadás világosságát és logikáját.

Az irracionális divatja felveti az igaz és szép viszonyának problémáját. Vannak, akik úgy látják vagy láttatják, hogy a művész egyfajta gnósztikus sugallatra támaszkodik,

a versnek, képnek semmi köze az igazsághoz. Holott, egy nagy költő ügyel arra, hogy a formai, képi tartalom mögött – bár sajátos módon –, az igazság álljon. Például szolgálhat József Attila, aki saját verseiben, még legmerészebb kifejezéseiben is az igazság sajátos kifejezését célozta meg, s mások verseiben is kíméletlenül megbíráta, ha a nyelv, a kifejezés mögött vagy nincs semmi, vagy csak tisztázatlan értelem.

Pulchritudo est splendor veritatis. A szépség az igazság felragyogása. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a művészeti alkotás egy rímekbe, képekbe foglalt tantétel. Egy Rembrandt-kép nem iskolás „lerajzolás”, és amivel több, mint ábrázolás, annyiban maga is egy igazság hordozója. Az esztétika tanulságosan beszél a *Logosz* és *Eikon* (ikon) egymásra utaltságáról. A művészetben végül is az *Eikonnal* lépünk kapcsolatba, azzal a képmással, mely kiragvogatja számunkra az igazságot. Ismétlem, ennek hangsúlyozását különösen fontosnak érzem a mai ellenerő láttán. Nem azt várjuk el a művésztől, hogy fogalmazza meg az „értelmet”, aztán öltöztesse azt művészi ruhába. Emlékszünk, mennyire ellenszenves volt számunkra, amikor az iskolai verselemzés a költői képet „lefordította” egy lapos tantétellé, s a diák joggal kérdezte, minek ennyit bajlódni, amikor ezt a tantételt egyszerűbben is kifejezhetnénk. Az ikonban azonban olyan összefüggései jelennek meg az igazságnak, melyek csak ebben a formában érvényesülhetnek. De ez nem jelenti, hogy az ikonnak nincs értelme. Amikor a művészet valamiféle rokonságot keres a tudománnyal, továbbá amikor maga a művész is valamilyen értelemben „tudós”, akkor ez nem az ikon feladását jelenti, hanem egy belső érzékenységet az igazság *sui generis* megragadásra. A művésznek kell ér-

telmiséggé válni, értelmileg is érzékennyé ahhoz, hogy a műben is megjelenjék az igazság iránti érzékenység. Ez mind a művészet eszközeinek kezelésére, mind a művészetről való gondolkodásra nézve érvényes. Amit a művészet egy szűkebb területéről olvasunk, az igaz az egészére is: a művész megidéző képessége, költői ihletettsége révén az ikonban össze tudja kapcsolni az értelmet (*Logosz*) a formai szépség felragyogásával (*splendor*).

Ezzel elérkeztünk témánkhoz még általánosabb, össztársadalmi, avagy össznemzeti (sőt az emberiség egészét érintő) dimenziójához. Egy adott társadalom kultúrája a tudományból, művészetből és a kettő együttjárásából ered. Ha nem együtt jelennek meg, úgy az is fogyatékos, ami jelen van. *„A kultúra nem merül ki az egyéni viszonylatokban. Sokkal inkább úgy határozhatjuk meg, mint emberi érintkezések és megnyilvánulások magasabb elv által vezérelt hálózatát, amely a társadalom egész rendszerének viselkedésmintáit irányítja...”* (Michael Schmitz). Annak a siralmas állapotnak, melybe a viselkedési normák az utóbbi években kerültek, egyik fő oka e viselkedésminták meggyengülése, egy kapcsolat-láncolat (tudomány–művészet–egyén) megszakadása. Esetlen, ugyanakkor minden művészi eleganciát, fegyelmet, az „igazság felragyogását” nélkülöző társadalmat kell elviselnünk. Ha akármit lehet mondani, s az adott igazsággal évtizedek, évszázadok óta foglalkozó szaktudományt a tudósok összeesküvésének, rosszakaratának, a „szakértelem csapdájának”, pusztán érdekérvényesítésnek lehet pocskondiázni; vagy ha a művészetben a felragyogó igazság helyébe a csoportérdek, a nem művészi ösztönök kultusza lép, ha a szellemi részegség nemzeti jelmezbe öltözik (*„Sok haza-puffogatás, ok semmi, de szörnyű magyarság, Bundás indulatok: oh be*

tatári műv ez!” Kisfaludy Károly), akkor ez csak mérgezi az igazi kreativitást, az emberi tartást és szolidaritást. A „kiművelt emberfő” társadalmi szükséglet, de csak olyan társadalomban lehetséges, mely elkötelezte magát tudomány, művészet, s a kettő egysége mellett. Egyebek mellett erről tesz tanúságot a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, a művészetek jelenléte a Magyar Tudományos Akadémián.

2. TÉTEL

Ferencz Győző költő, irodalomtörténész, a SZIMA lemondott ügyvezető elnöke, aki a közgyűlésig ügyvivő, s akit a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagsági szabályairól kérdeztünk.

Ki és milyen aktusokkal, választással kerülhet be a Művészeti Akadémia tagjai közé?

Az alapszabály rendelkezik arról, hogy ki és milyen eljárás során kerülhet a SZIMA tagjai közé. Az alapszabályt értelemszerűen az alakuláskor, 1992-ben dolgozta ki a szervező bizottság, Kosáry Domokos MTA elnök vezetésével. Az alapszabályt Dobszay László elnöksége alatt 2009-ben módosítottuk, de ez a tagfelvételi eljárást nem érintette.

A Széchenyi Akadémiának negyvennyolc olyan tagja lehet, aki a hetvenedik életévét nem töltötte be. Aki betölti hetvenedik életévét, továbbra is teljes jogú tag marad, de a helyére (ami tehát kizárólag az életkor miatt szabadul fel) új tag választható.

A Széchenyi Akadémiának kétféle tagja lehet: rendes és tiszteleti. Rendes tagok magyar állampolgárságú írók és művészek lehetnek. Tiszteleti tagnak olyan külföldi állampolgárságú művész választható, aki szoros kapcsolatot ápol a magyar irodalmi és művészeti élettel.

A Széchenyi Akadémia arra törekszik, hogy tagjai a legkiválóbb írók és művészek legyenek, akik maradandó értékű alkotásokat hoztak létre. Mivel ez nem életkor függvénye, azaz valaki hetven éves kora után is alkothat maradandót, a tagválasztó közgyűlés esetenként és szakosztályonként egy-egy hetven éven felüli alkotót is rendes tagjává választhat.

Arról, hogy ki lehet tag, a közgyűlés a beérkezett jelölések alapján dönt. A jelöléshez legalább két rendes tag írásban benyújtott, szakmai érvekkel alátámasztott ajánlása szükséges. Az ajánlásokat az osztályok (Irodalmi, Képző- és Iparművészeti, Mozgókép- és Színházművészeti, Zenei Alkotóművészeti és Építőművészeti Osztály) vezetői gyűjtik össze. Az osztály tagjai kialakítják véleményüket, s ha az pozitív, az ajánlott író vagy művész jelöltté válik. Ezután a Vezetők Tanácsa (tagjai az elnök, az ügyvezető elnök, az ügyvezető titkár, a szakmai osztályok vezetői és a SZIMA két delegátusa, akik az MTA és a SZIMA között kapcsolatot tartanak) indítványt terjeszt a közgyűlés elé a felvételre javasolt személyekről. A javasolt személyek megválasztásáról a közgyűlés egyszerű többséggel dönt. A tagok megválasztásukat követően egy éven belül kötelesek székfoglaló előadást (koncertet, kiállítást) tartani. Ennek alkalmával kapják meg a tagságukat elismerő oklevelet.

Mint látható, a tagfelvétel hosszadalmas, bonyolult és többlépcsős folyamat, amely épp ezáltal biztosítja, hogy a Széchenyi Akadémia tagja csak olyasvalaki lehessen, akit a szakma alapos megfontolás és széleskörű egyetértéssel választ meg.

Miért tartja fontosnak, hogy a SZIMA életében ne legyen „Szakadás”, amivel

persze az Ön egyik kötetének címére utalok, de valójában arra gondolok, hogy fontos-e a nagy elődök, a tradíció szerepe egy ilyen testületnél?

A SZIMA-t Kosáry Domokos azért hívta életre, hogy jóvátegyen egy súlyos hibát, amelyet az MTA átszervezésekor 1949-ben elkövettek: azt tudniillik, hogy ekkor megszüntették a Széptudományi Alosztályt. Pedig a széptudományok képviselői megalakulásától kezdve jelentős szerepet játszottak az MTA életében. Az Akadémia tagja volt például Berzsenyi Dániel, Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc, Arany János; és ha az írók nagy számát az is indokolta, hogy abban az időben kevés volt a tudományos szakember, az Akadémia alapelveivel igenis összhangban volt jelenlétük. De képzőművészek (Ferenczy István, Barabás Miklós) és zeneszerzők is tagjai voltak az Akadémiának. A Széptudományi Alosztály megszüntetésekor többek között Herczeg Ferenc, Illyés Gyula, Márai Sándor, Tamási Áron, Pátzay Pál vesztette el tagságát. Kodály Zoltán mint zenetudós tag maradt, 1946 és 1949 között az MTA elnöke is volt.

Kosáry elnökké választása első percétől szívügyének tekintette az írók és művészek rehabilitálását: ezt a szakadást próbálta tehát áthidalni. De azért csak áthidalni és nem megszüntetni, mert az MTA szervezeti felépítése miatt nem talált megoldást, amely lehetővé tette volna, hogy írók és művészek ismét az MTA tagjai lehessenek. Ezért alapította meg hosszas előkészítés után a Széchenyi Irodalmi Művészeti Akadémiát. Ahogy arra nemrégiben egy beszélgetés során Marosi Ernő akadémikus (aki az MTA részéről tartja a kapcsolatot a SZIMA-val) felhívta a figyelmet, Kosáry éppen a restitúciós szándék

miatt többségében olyanokat kért fel alapító tagnak, akik életük egy szakaszában, az ezerkilencszázötvenes években vagy később, politikai okokból tiltás, büntetés áldozatai voltak (például Görgey Gábor, Konrád György, Lakatos István, Lator László, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes). Kosáry gesztusa a megszakadt folytonosság helyreállítását jelentette. Fontos megjegyezni: olyan ember tette ezt a gesztust, aki maga is börtönbüntetést szenvedett, és bár nemzetközi hírnévű tudós volt, a hatalom hosszú éveken át szakmája perifériájára kényszerítette.

Nyilvánvaló, hogy ezeket a szakadásokat többnyire a politikai hatalom, az ideológiai kizárólagosság hozza létre. A SZIMA éppen ebből a megfontolásból nem tesz közzé testületi nyilatkozatokat, hiszen lényege a szemléleti sokféleség, amely a közös állásfoglalásokat eleve kizárja. A SZIMA ereje és jelentősége azonban éppen ebben a sokféleségben rejlik. Talán mondani sem kell ezek után, hogy a Széchenyi Akadémia nem kíván irányt szabni az irodalomnak, és utat mutatni a művészeteknek. Ilyen igénnyel nem lép fel: tagjai önmagukat képviselik, együttesen pedig a magyar irodalom és művészet gazdagságát és hatalmas lehetőségeit.

A politikai hatalomhoz soha nem volt és nem is lehet közünk, ez ellentétes a művészi függetlenség számunkra mindennél fontosabb eszméjével. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az elmúlt hetekben a magyar parlamentben zajló alkotmányozás során az alaptörvény szövegébe tételesen belekerült a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia elnökségének határozott véleménye, hogy az alkotmány szövegében nem kell ilyesfajta intézményeket megnevezni. Azt kell kimondani, hogy az

alaptörvény garantálja a tudományos kutatás és művészi alkotás teljes szabadságát.

Mivel azonban az alaptörvényben megjelenő szellemiség a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát, amely a Magyar Tudományos Akadémiával társult viszonyban lévő, de önálló szervezet, hátrányosan megkülönbözteti, Dobszay László elnök úrral úgy döntöttünk, tisztségünkről lemondunk. Ezzel egyrészt egy újabb szakadás ellen kívántunk tiltakozni, másrészt felelősségünket fejeztük ki, hogy ti. az általunk vezetett akadémia érdekeit nem tudtuk kellő súllyal érvényesíteni.

Ha a SZIMA léteben megtestesülő eszme sérül, akkor alapító tagjaink, sőt, Kosáry Domokos életművét is újból kiiktatják a magyar szellemi életből. Aki hatalmi helyzetben ezt teszi, vagy akár csak nem tesz ellene, súlyos dolgot cselekszik. Fontos lenne, hogy az MTA mint intézmény megértse annak a jelentőségét, hogy az irodalom és művészetek képviselői is jelen vannak a falain belül. Kosáry pontosan tudta, hogy a tudomány és művészet, tudomány és politika, művészet és politika között hatalmi érdekből vagy tudatlanságból előidézett szakadásoknak az egész magyar szellemi élet látja kárát.

3. TÉTEL

A Széchenyi István emlékére rendezett emlékest keretében tartotta székfoglaló hangversenyét **Kocsis Zoltán** Kossuth-díjas zongoraművész, karmester, zeneszerző, aki Schubert-műveket adott elő.

Kocsis Zoltán spontán módon kapcsolódott a koncert előtt elhangzó Nadas Péter-gondolatokhoz. Mi volt az, ami Nadas Péter előadásában összecsengett Önben a Schubert-művekkel?

Természetesen csak nagyon lazán kapcsolódott, ám mégiscsak szervesen, minthogy mind Nádas Péter, mind Schubert egy bizonyos életút alapján levont tanulságok végső kikristályosodását testesítik meg. Nádas Péter serlegbeszéde után különös aktualitást nyert Schubert zenéje a maga halálon túli, halállal megbékélő hangvételével.

Miért éppen Schubert-műveket választott, hiszen egy egészen újfajta értelmezését kaptuk a jól ismert műveknek, de a kevésbé ismerteknek is?

Éppen az értelmezés miatt. Schubertben ugyanis különös módon egyesül a végtelen egyszerűség és a kozmosz végtelensége. Az életműre mi sem jellemzőbb, mintsem hogy egymásnak látszólag ellentmondó vélemények is megállják a helyüket Schuberttel kapcsolatban. Éppen úgy igaza lehet a kora-

beli kritikusnak – aki Schubert egyszerűségét egyenesen megdöbbenőnek nevezi –, mint Pilinszky Jánosnak, aki Schubert zenéjében egy agonizáló kisgyermek vízióit hallja.

Egy Kossuth-díjas, világhírű művésznek mit ad a Széchenyi Akadémiához tartozás? Azt feltételezem, hogy ez csakis valamilyen szimbolikus jelentőséggel bírhat.

Nem, ennél jóval többet: tulajdonképpen legitimmé tétele egy olyan körhöz való tartozásnak, amelyben nemcsak, hogy régóta otthon vagyok, hanem ami olyan szellemi táptalaj, amelyet semmi más nem pótolhat.

Kulcsszavak: Kodály Zoltán, Kosáry Domokos, kortárs művészet, zene, irodalom, Széchenyi Akadémia, Dobszay László, Ferencz Győző, Kocsis Zoltán

